

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

בבית הדין הרבני האזורי ירושלים
הרב יצחק אושינסקי – אב"ד ירושלים

הליכי גירושין יוצרים דינים מיוחדים בין בני הזוג

נושא זכויות בני זוג המצויים בהליכי גירושין הינו ארוך ומקיף, הכולל דיון בכל הזכויות והחובות שיש לבני זוג נשואים זה על זה.

בשו"ע אבן העזר (סימן סט סעיפים א-ג) מובא שהנושא אישה מתחייב לה בעשרה דברים. ואלו הדברים שהבעל מתחייב לה: מזונותיה, כסותה, עונתה, עיקר כתובתה, רפואתה, לפדותה אם נשבת, קבורתה, מזונותיה כל משך זמן אלמנותה, בנותיו ניזונות מנכסיו לאחר מותו ובניה הזכרים יורשים כתובתה (כתובת בנין דיכרין).

לעומת זאת זוכה הבעל מאשתו בארבעה דברים, ואלו הם: במעשי ידיה, במציאתה, בפירות נכסי מילוג ובירושתה.

החייבים הנ"ל הינם מקבילים, דהיינו שתקנו אלו כנגד אלו. חיוב מזונות לאשתו תקנו תמורת מעשי ידיה (כתובות מז, ב), חיוב פדיונה תמורת פירותיה (שם), וחיובו לקברה הוא בתמורה לזה שיורשה (שם, וע"פ תוס').

בנוסף לחייבים הנ"ל ישנו החיוב הנגזר מעצם קירבת האישות שביניהם, והוא, חיוב אבלות לאחר מיתת בן הזוג.

בבני זוג המצויים בהליכי גירושין יש לדון איפוא בכל החייבים הנ"ל - חיובי הבעל לאשתו והאישה לבעלה - האם הם עדיין בתקפם או שמא לא.

במאמר זה נדון אודות כמה מהחייבים הנ"ל: ירושת בעל את אשתו כאשר מצויים בני הזוג בהליכי גירושין. כמו כן בחיוב מזונות לאשה ובדין פירותיה ומעשי ידיה, וכן אודות חיוב אבלות בעל על אשתו או אישה על בעלה בבני זוג במצב הנ"ל כשאחד מהם נפטר לפני הגירושין.

א. ירושת הבעל – בבני זוג בהליכי גירושין

מובא בגמרא (ב"ב קמו, א): "אמר ר' יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבדקה. אמר לה ריח צנון אני מריח בגליל אמרה ליה מאן יהיב לן מכותבת דיריחו ואכלנא ביה. נפל עליה חורבה ומתה. אמרו חכמים הואיל ולא נכנס אחריה אלא לבדקה, מתה אינו יורשה".

ביאור המעשה הוא, שהבעל נכנס עם אשתו לחורבה לבדוק האם יכולה היא להריח ואינה תותרנית, דהיינו חולי שאינה יכולה להריח. מטרת הבעל היתה להוציא את אשתו בלא כתובה, שהרי במומין שבסתר ולא התנה קודם נישואין על מנת שאין בה מומין יוצאת בלא כתובה. לאחר תהליך הבדיקה נפלה עליה החורבה ומתה. ומובא ברשב"ם שם בתוך דבריו: "והכי גרסינן ואמרו חכמים הואיל ונכנס אחריה לבדקה, מתה אינו יורשה, דכיון שהיה בדעתו לגרשה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם ימצאנה בעלת מום ובתוך כך מתה קודם שנתפייסו אינו זוכה בירושה. ומהכא שמעין שמי שמתה אשתו בתוך קטטה שיש בדעתו לגרשה, שוב אינו יורשה וכו'".

ראייתו של הרשב"ם להבנה זאת בגמרא ולדין זה, היא, מדברי ר"ש בגמ' גיטין (יח, א): "משנתן עיניו לגרשה שוב אין לבעל פירות".

ויש קצת להבין דין זה, מדוע משרק נתן עניו לגרשה, ועדיין היא אשתו, כבר מפסיד פירותיה. וביותר, שהרי כבר הובא לעיל שפירותיה הם כנגד חיובו לפדותה. חיוב זה לפדותה עדיין נותר בעינו (כמובא ברי"ף בגיטין וכן בב"י ריש סי' רכז בהסבר המד"א שגם בנתן עניו לגרשה יש לו פירות, משום שעדיין נותר חיובו לפדותה), וא"כ מדוע מפסיד פירותיה?

וניתן לומר שתקנו לו חכמים שכאשר רוצה לגרשה, יפסיד פירותיה, משום שרוצה לגרשה, למרות שחיובו המקביל כלפיה עדיין עומד בעינו. והסברא לכך היא, שהרי מובא בכתובות (נח, ב) ביחס לתקנות חכמים המקבילות, כגון מזונות תחת מעשה ידיה: "קסבר כי תיקנו רבנן מזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבה", דהיינו שהתקנה שמקבל הבעל מעשי ידיה כנגד מזונותיה מטרתה היתה לטובת האשה, שיהיה לה מהיכן לפרנס ולכלכל עצמה, וכדי שלא יכעס הבעל שהוא כביכול רק נותן ולא מקבל תמורה, תקנו לו כפיצוי שיזכה במעשי ידיה. סברא דומה מובאת ג"כ בתוס' בכתובות (מז, ב ד"ה זימנין) אודות דין פירותיה תחת פורקנה, שעיקר התקנה היתה לטובת האשה, שלא תישאר בשבי ללא פדיון. וא"כ, אם כל זכויותיו בפירותיה הם "משום איבה", א"כ כאשר יש ביניהם קטטה ורוצה לגרשה, תקנו להפקיע ממנו פירותיה, ולמרות שעדיין חייב לזונה, וכבר לא אכפת לנו שמא ירגז – דאדרבה ירגז וירגז עד שיפייסנה או יגרשנה.

גם את דין הרשב"ם הנ"ל יש לבאר באופן דומה, שהרי אם ירושתה היא כנגד קבורתה, וחיוב קבורתה לכאורה נותר בעינו, א"כ מדוע יפסיד ירושתה כאשר רק נתן עניו לגרשה? אלא יש לומר כמו שביארנו, שכאשר רוצה לגרשה מפסיד מיד את אותו "פיצוי", דהיינו ירושתה שהיא כנגד חיובו לקברה.

פה יש מקום להדגיש שמסתמא סובר הרשב"ם שירושת הבעל היא מדרבנן (כרמב"ם) ולא כראשונים (הראב"ד והרשב"א) הסוברים שירושת הבעל מדאורייתא (ע"פ המחלוקת בב"ב קיא, ב), דאל"כ קשה לבאר מדוע יפסיד ירושתה כאשר רק נתן עניו לגרשה ועדיין בעלה הוא. אולם אם ירושתה היא רק מדרבנן, ניתן להבין כדלעיל, שתקנו חכמים שכשרוצה לגרשה מפסיד ירושתה.

ועי' ברא"ש (ב"ב שם סי' טז) החולק מכל וכל על הרשב"ם הפוסק שכשמתה אשתו מתוך קטטה לא ירשנה. וז"ל הרא"ש: "דאמרין בכתובות (מח, ב) נכנס עמה לחצר, סתם חצר דידיה לנישואין, וזו החורבה שלו היתה ונכנס עמה לבדקה והוא טוען שנכנס עמה לשם נישואין אם לא ימצאנה תותרנית ולא מצאה בעלת מום והרי היא אשתו זוכה בירושתה. ואמרו חכמים הואיל וכניסתו היתה לבדקה לא חשבינן להך כניסה נישואין ואינו יורשה. והשתא אין ראייה לפסק הרשב"ם". ומוסיף הרא"ש גם סברא: "ועוד אי האי עובדא בנשואה איירי, מה הוצרך ליכנס אחריה לחורבה כדי לבדקה, למה לא בדקה בתוך ביתו".

הרא"ש איפוא חולק על הרשב"ם, וסובר שגם כאשר נמצא בקטטה עם אשתו ומעוניין לגרשה, בכ"ז יורש הבעל את אשתו ואין ירושה נפקעת אלא בגירושין גמורים, ושם בגמרא איירי שעדיין לא היתה נשואה לו ולכן לא יורשה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כפסק הרא"ש כבר פסקו גם התוס' (ב"ב קמו, ב ד"ה נכנס) וז"ל: "פ' רבינו יעקב דבארוסה מיירי וכו' ואמרו חכמים הואיל ולא נכנס אחריה אלא לבדקה ולא לשם נישואין נכנס ולכן אם מתה לא ירשנה וכו'" ודוחים שם את פירוש הרשב"ם.

הרמ"א באבן העזר (סי' צ) פסק כרא"ש, וז"ל: "אבל כל זמן שלא נתגרשה, אע"ג שנתן עניו לגרשה, יורשה". ועיי"ש בפתחי תשובה המביא ספר כרם שלמה שראה בגליון הגאון החתם סופר שכתב שנראה לו שכל דין הרשב"ם שמי שנתן עניו לגרשה אינו יורשה איירי רק קודם תקנת רבנו גרשום, אך בזה"ז לאחר תקנת ר"ג שלא יכול לגרש אשתו בכל כרחיה, גם הרשב"ם מודה שאפי' שנתן עניו לגרשה יורשה. ונ"ל דהסבר הענין הוא ע"פ מי שבארנו לעיל בדברי הרשב"ם שמפסיד הבעל זכותו לירושה כדי שאם נתן עניו לגרשה אכן יגרשנה ולא יעגנה, וא"כ כאשר אין הגירושין תלויים רק בו ממילא אין מקום לקנסו ולא לצו לגרשה, ולכן מובן מדוע עדיין יירשנה. עכ"פ עולה מדברי הפת"ש שפסק הרמ"א הנ"ל (שפוסק בכל מקום לאחר התייחסות לחרם דר"ג) הינו לכו"ע.

ירושת הבעל – כאשר האשה רוצה להתגרש

דין דומה מצינו ברמב"ם (הלכות אישות פרק כב הלכה ו) וז"ל: "הורו הגאונים שהאשה שחלתה ובקשה מבעלה שיגרשנה ותצא בלא כתובה כדי שלא יירשנה אין שומעים לה ואפי' אמרה אני שונאה אותו ואיני רוצה לעמוד איתו אין שומעים לה ואין דנין לה דין מורדת. ודין יפה הוא זה".

על פניו היה נראה שהרמב"ם פוסק כרא"ש, שאפי' שעומדים בני הזוג לפני גירושין, בכ"ז אם מתה יירשנה בעלה. כן משמע גם מהטור שם (סי' צ) המביא לאחר דברי הרא"ש "וכן כתב הרמב"ם וכו'". אולם הב"י שם דוחה הראיה מהרמב"ם לשיטת הרא"ש, שהרי הרמב"ם דיבר במקרה שהבעל אינו רוצה לגרשה ורק היא רוצה להתגרש, ולכן ברור מדוע לא הפסיד הבעל את זכותו ויכול לירשנה.

דחיה נוספת לראיה מהרמב"ם לשיטת הרא"ש, היא ע"פ דברי המגיד משנה שם, המעיר על דברי הרמב"ם, שלפי מה שפסק בדיני מורדת שלא כופין את הבעל לגרש את אשתו המורדת בו, א"כ הלכה זו מיותרת היא, שהרי בכל מקרה יירשנה, שהרי אינו חייב לגרשה. א"כ שיטת הרמב"ם עצמו היא שבכל מקרה יירש הבעל את אשתו הרוצה להתגרש ממנו ואף מורדת בו, ולא משום שסובר כרא"ש.

ירושת הבעל – בבעל מורד

כתב הדרכי משה (אבהע"ז סי' צ) בשם ההגהות פרק אע"פ (דף תצח ע"א) ומובא ג"כ בשלטי גיבורים (כתובות כז, ב אות ב), שבעל מורד על אשתו ולא מקיים את חיוביו כלפיה או מדיר אותה שלא תהנה ממנו, אינו יורשה. ומבאר שם הדרכי משה, שדין זה לכאורה הוא לכו"ע, שכיון שאינו נוהג בה מנהג אישות ועומדת להתגרש, לכן אינו יורשה. ובכ"ז נשאר בצ"ע האם דין זה הוא אכן לכו"ע.

כן פסק הרמ"א (אבהע"ז סי' צ), שהמורד על אשתו ואינו נוהג עמה מנהג אישות, אם מתה אינו יורשה, אך עיי"ש בבית שמואל (ס"ק כג) המכריע שלא כדרכי משה וכמובא ברמ"א, אלא פוסק כרי"ף וכרא"ש, ומורד יורש את אשתו אפי' שלא נוהג בה מנהגי אישות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש להעיר (ומובאת הערה זאת כבר בחלקת מחוקק שם ס"ק יז), דלכאורה סותרים פסקי הרמ"א זה את זה. דלעיל הבאנו פסק הרמ"א שכל זמן שלא נתגרשה, אע"פ שנתן עיניו לגרשה, יורשה. ועל כגון זה כבר נפסק בשו"ע (אבהע"ז סי' קיט ס"ב): "לא תהיה יושבת תחתיו ומשמשו ודעתו לגרשה", דהיינו שכאשר דעתו לגרשה, לא ינהג עמה מנהגי אישות. וא"כ, כיצד פוסק הרמ"א בהמשך דבריו (שגם הובאו כבר לעיל) שהמורד על אשתו ואינו נוהג עמה מנהגי אישות אינו יורשה, כאשר בתחילת דבריו פסק שגם כשלא נוהג עמה מנהגי אישות יורשה.

והיה מקום להשיב על הערה זו של החלקת מחוקק, ע"פ דבריו של הח"מ עצמו בסימן קיט ס"ב, אודות ההלכה שהובאה לעיל "לא תהיה יושבת תחתיו ומשמשו ודעתו לגרשה", ואומר שם הח"מ (ס"ק א), שאפשר שאם הודיע לה שדעתו לגרשה לאחר זמן אין בזה איסור, כמובא בס"א שם בשו"ע, שאם מודיע לה שנושאה רק לתקופה יכול לישאנה, אף שדעתו לגרשה, א"כ גם תוכל לשמשו אפי' שדעתו לגרשה, אם מודיע לה שהנישואין הנ"ל הינם רק למשך פרק זמן. עפ"ז ניתן להבין את דין הרמ"א בסי' צ, שאפי' שדעתו לגרשה יכול להמשיך לנהוג עמה מנהגי אישות, כשהודיע לה שרוצה לגרשה, ולכן יירשנה, משא"כ בעל מורד, שלא נוהג בה מנהגי אישות.

אולם החלקת מחוקק עצמו כבר דוחה סברא זו, ומחלק בין סע' א לסע' ב; ורק בסעיף א יועיל להודיע לה שנושא אותה לימים כדי להתיר לו לישא אשה שדעתו לגרשה, משום שכבר בתחילת הנישואין ידעה זאת והתרצתה, משא"כ בסעיף ב, שרק לאחר הנישואין הודיע לה שמתכוון לגרשה לאחר פרק זמן מסויים, לכן לא תועיל הודעתו שרוצה לגרשה ולהמשיך לשבת עמה שתשמשנו.

באופן אחר ניתן להשיב על שאלתו של הח"מ ביישוב הסתירה ברמ"א, ע"פ דברי החכמת שלמה בסי' קיט שמחדש שכל דין השו"ע "לא תהיה יושבת תחתיו ומשמשו ודעתו לגרשה" איירי רק בזמן הש"ס שיכול בעל לגרש אשתו בעל כרחו, ומכיון שיכול לגרשנה לכן אסור לו להחזיק בה ודעתו לגרשה. אך בזמן הזה, לאחר תקנת רבנו גרשום, שאינו יכול לגרשנה בעל כרחו, א"כ כששונא אותה ולא רוצה היא להתגרש, אין לו מה לעשות וכן לא יכול לשבת איתה ולא לקיים עונתו דהרי אסור למעט העונה וכן יכול לבוא לידי עבירות, ולכן פוסק שבזה"ז אם דעתו לגרשה ולא רוצה היא לצאת, יכול לפייסנה, ואין אסור שתשמשנו.

ע"פ דבריו אלו ניתן לבאר את הרמ"א, ולומר, שהרמ"א שאמר בתחילת דבריו שאפי' שדעתו לגרשה בכ"ז יורשה, היינו במצב שלא רוצה היא להתגרש (שהרי דיני הרמ"א הם כבר בהתייחסות לחרם דר"ג), ובכגון זה הרי יכול לנהוג עמה מנהגי אישות כשיפייסנה, כמובא בחכמת שלמה שם. ולכן לא סותר דין זה לסוף דברי הרמ"א שכאשר אינו נוהג בה מנהגי אישות לא יירשנה.

ב. חיוב במזונות אשתו ודין מעשה ידיה ופירות נכסיה – בבני זוג בהליכי גירושין

בעל שנתן עיניו לגרשה או מורד באשתו – מה מפסיד מזכויותיו

הובאו כבר לעיל דברי הרמ"א הפוסק אודות מורד (אבהע"ז סי' צ סע' ה): "המורד על אשתו וכו' ואינו נוהג עימה מנהגי אישות י"א דאם מתה אינו יורשה". ועי' בספר בית יעקב (לבעל נתיבות המשפט) על השו"ע שם סי' צ, המוסיף וז"ל: "וכמו כן נראה דאין לו פירות ומעשה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ידיה המותר ממזונותיה כשהוא מורד. דחז"ל לא תקנו מעשה ידיה ופירות תחת מזונות ופורקנה, רק לבעל, ולא להמורד מאישות".

נראה מדבריו שבעל שנתן עיניו לגרשה ובעקבות זאת גם אינו נוהג עימה מנהגי אישות (שזוהי הגדרת מורד ע"פ הרמ"א פה וכן מובאת הגדרה זו גם בשו"ע אבהע"ז סי' עז סע' א) מפסיד גם את פירותיה ומעשי ידיה הנותרים על מזונותיה.

יש להדגיש שיתכן שכאשר רק נתן עיניו לגרשה, דהיינו רוצה לגרשה אך עדיין נוהג עימה מנהגי אישות (והוסבר לעיל איך יתכן הדבר ע"פ גדרי ההלכה), לא יחול דין הבית יעקב שמפסיד גם פירותיה ומעשי ידיה הנותרים על מזונותיה. וכבר הובאה לעיל סברת האחרונים שכיום, לאחר חרם דרבנו גרשום שלא יכול לגרשה בעל כרחה, לא משפיעות כוונותיו על זכויותיו, משא"כ כאשר ממש מורד בה, שאז יש מקום להפסידו זכויותיו עקב התנהגותו הלא תקינה כלפיה (חילוק זה מובא ג"כ בספר עזר משפט סי' יב).

אולם ישנן דעות המנוגדות לשיטה זו והסוברות שלמרות שהבעל מורד באשתו לא יפסיד שאר זכויותיו שיש לו ממנה. עי' בר"ן המתייחס בדבריו למשנה בכתובות (סג, א) הפוסקת "המורד על אשתו מוסיפין על כתובתה ג' דינרין בשבת". וז"ל הר"ן שם (דף כו ע"ב בדפי הר"ף): "וגבי דידיה כי הוי מורד שמוסיפין לה ג' דינרים, לאו דיהבינן לה לאלתר ונימא דילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות, אלא מוסיפין על כתובתה קאמר, כלומר שנעשה חוב עליו כשאר סך הכתובה". נראה מפורשות בדברי הר"ן שמורד אוכל פירות אשתו, שהרי יש לו צד שינתן כסף התוספת לאשה ויקנו בזה קרקע והבעל יאכל פירות אותה קרקע.

כן עי' ברא"ה המובא בשיטה מקובצת על המשנה הנ"ל הדין בהשוואת קנס בעל מורד לקנס אשה המורדת, וז"ל: "ואע"ג דבדידיה כי הוי מורד תנן מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרין בשבת ולא יהבינן להו לדידה לאלתר אלא לתוספת כתובה. התם הוא משום דלא יהיה אלא מתנה דקא יהיב לה אחר מי לא מקני לבעל לאכילת פירות והרי מה שקנתה אשה קנה בעלה". נראה א"כ שגם דעת הרא"ה היא כר"ן, שבעל מורד אוכל פירות אשתו, ולכן לא נותנים את תוספת המרידה במתנה לאשה אלא מוסיפים זאת על כתובתה.

מצאנו א"כ דעות חלוקות, האם בעל המורד באשתו ורוצה לגרשה מפסיד גם את שאר זכויותיו ממנה או לא (ואמנם הר"ן איירי רק אודות פירותיה, אך עי' בספר עזר משפט סי' יב שניתן לומר שדעת הר"ן היא שמבחינה מהותית אין מפסיד המורד זכויותיו, וא"כ גם את מעשי ידיה לא יפסיד).

אודות זכייתו בפירות, ברצוני להוסיף מה שמצאתי בפסקי הדין הרבניים כרך א עמ' 101, שכל דברי הבית יעקב הנ"ל הסובר שהבעל מפסיד פירותיה הם רק לשיטת הר"א שהובאה ברמ"א שם סי' צ, והובא לעיל, שמורד אינו יורש את אשתו. אך כיון שפסקו האחרונים (ב"ש וח"מ שם) דמורד יורש, א"כ יש לבעל המורד פירות אשתו. ולמעשה כותבים שם שיכול הבעל לומר קים לי כפוסקים שמורד יורש אשתו וממילא יש לו פירות (ממה שנמצא תחת ידו). עכ"ד שם. לאחר דברינו דלעיל שיש חולקים גם על הבית יעקב הנ"ל וסוברים שבעל מורד לא מפסיד זכויותיו, כ"ש שיוכל לומר קים לי גם ע"פ שיטות אלו, כדי שלא יפסיד הפירות שברשותו.

סברא זו לא נוכל כמוכח לומר גם אודות מעשי ידיה הנותרים ממזונותיה, שהרי הם מוחזקים ברשותה ויכולה האשה לומר קים לי' כפוסקים שבעל לא יורש וממילא יישארו מעשי ידיה ברשותה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חיוב בעל מורד במזונות

כעת עלינו לברר – בהנחה ואכן מפסיד הבעל המורד את מעשי ידיה ופירותיה, כדעת הבית יעקב, האם בעקבות זאת יפטר גם מלזונה, שהרי תלויים המזונות שנותן לה בזכותו במעשי ידיה, כמובא לעיל בהרחבה (מהגמ' כתובות מז, ב).

ראשית, נביא את דברי הרמב"ן (ב"ב, קמו) המביא בדבריו את שיטת הרשב"ם שם (שהובאה לעיל, שמשנתן עיניו לגרשה לא יירשנה), ומביאו בצורה קצת שונה מהמובא ברשב"ם עצמו שם. וז"ל הרמב"ן: "פירש הרב ר' שמואל ז"ל משום דכיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לה מזונות ואינו יורשה, כדאמרינן התם בגיטין דכיון שנתן עיניו לגרשה שוב אינו אוכל פירות". הרי שמוסיף הרמב"ן על דברי הרשב"ם ומחדש, שאם נאמר שאין הבעל יורשה ומפסיד זכויותיו ממנה, א"כ תפסיד גם היא זכויותיו ממנו ולא יזונה בעלה יותר. הרי מצינו שיטת ראשונים שלא רק במורד ממש מאישות, אלא אפ' רק נתן עיניו לגרשה כבר מפסידה מזונותיה.

אגב, בעקבות הבנתו זאת של הרמב"ן בשיטת הרשב"ם, אחת מקושיותיו על הרשב"ם היא: "ועוד, דאי לאו הכי לא הנחת בת לאברהם אבינו שתהה יושבת לפני בעלה ואפ' הקדיחה תבשילו ונתן עיניו לגרשה איבדה מזונותיה וכו'". לאור הבנתו ברשב"ם שמפסידה אשת המורד את מזונותיה כאשר מפסיד הוא זכויותיו, תמה הרמב"ן, שהרי לא מסתבר שכך יהיה, שהרי כנגד כל מעשה של אשתו שלא ימצא חן בעיניו יתן עיניו לגרשה ומיד תפסיד מזונותיה.

לעומת זאת, עי' בדברי הבית יעקב שם, וז"ל: "דרווקא בחיוב מרידה לדידיה מפסיד מורד וכו' דאילו מורד וכו' פטור ממזונותיה. אלא ודאי דרק הוא מפסיד חיובא שלו. וכמו כן נראה דאין לו פירות ומעשה ידיה וכו' וחיובים דידיה לא מפסדת וכו' אבל חיובא דידיה וכו' אינו יכול לקלקל". עולה לכאורה מדבריו, שאין התלות בין חיוביו כלפיה לחיוביה כלפיו מוחלטת, ויתכן מצב שנקנס אותו שיפסיד חלק מזכויותיו שזכאי ממנה אך לעומת זאת עדיין יתחייב בחיוביו כלפיה וביניהם החיוב לזון אותה.

ויש להבין דבריו אלו – דהרי הבאנו לעיל את דברי הגמרא בכתובות (מז), שנתקנו חיוביו כלפיה וחיוביה כלפיו "זה תחת זה", וא"כ איך ניתן להפסיד את המורד מפירותיה וממעשי ידיה ובוד בבד לחייבו לזונה – והרי מזונותיה הם תחת מעשי ידיה, ואם מפסיד מעשי ידיה איך ניתן להבין שחייב עדיין לזונה.

וביתר תוקף יש להקשות ע"פ דברי הרמ"א בתשובותיו סי' קיב. הובאו לעיל דברי הרמ"א (סי' צ) שבעל מורד לא יורש את אשתו, ומבואר הדבר יותר בתשובות הרמ"א שם וז"ל: "ועוד אני אומר דודאי אף רשב"ם לא קאמר אלא בימיהם וכו' והוא נתן עיניו לגרשה כמו שנתגרשה דמי וכו' וכדאמרינן בעלמא כל העומד לגזוז כגזוז דמי וכל שטר העומד לגבות כגבוי דמי וכו'". הגדרתו של הרמ"א בתשובותיו אודות בעל שנתן עיניו לגרשה היא "כמו שנתגרשה דמי", וע"פ זה יש להקשות ביתר שאת על דברי הבית יעקב שהתייחסותו היא לפסק הרמ"א – וכי ניתן להפסידו זכויותיו עקב הסברא של "כמו שנתגרשו דמי" ולהמשיך לחייבו במזונותיה למרות התייחסות זו למעמדם.

וניתן לבאר דבריו אלו בכמה אופנים:

א. נראה לומר דאמנם בד"כ החיובים הנ"ל תלויים זה בזה, כמובא בגמרא שם והובא הסבר הדברים לעיל בהרחבה, אך כל זה הוא בזמן שהחיובים או ביטולם הם מעיקר הדין. ואולם כאשר מפסיד הבעל את זכויותיו ממנה מכח קנס שהוטל עליו עקב התנהגותו הלא תקינה כלפיה, א"כ חלק מהקנס הוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שרק הוא יפסיד את זכויותיו והיא לא תפסיד את זכויותיה ממנו, וזאת למרות שנתקנו זכויותיה כנגד זכויותיו (ביאור דומה הובא לעיל בהבנת הענין של "משנתן עיניו לגרשה אין לו פירות").

ב. ניתן לבאר דבריו של הבית יעקב באופן נוסף, ע"פ חקירתו של הג"ר אליעזר גולדשמיד בספרו עזר משפט סי' יב. האם אכן תלויים חיוביו כלפיה בחיוביה כלפיו וזוהי כוונת הגמרא שם בכתובות "תקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה ופורקנה תחת פירות וכו'", וכוונת הגמרא "זה תחת זה" היא "זה תמורת זה", או דלמא כוונת הגמרא "זה תחת זה" היא כנתינת טעם וסיבה ולא במובן של "תמורה", דהיינו שהטעם שתקנו חיוביו כלפיה הוא משום שהיא חייבת לו וכד'. וא"כ אין בהכרח תלות בין חיוביו כלפיה לחיוביה כלפיו.

ומאריך בספרו עזר משפט שם בנדון זה, ומביא שיטות ראשונים לכאן ולכאן. חלק מחבל הראשונים הסוברים שתלויים החיובים זה בזה הינם הרי"ף והרא"ש בסוגיה בגיטין (מז) שהובאה לעיל. הרי"ף והרא"ש מבארים שם את שיטת רבי יוחנן, שאפי' שנתן עיניו לגרשה יש לבעל פירות, משום שתלויים החיובים זה בזה, ואם חייב לפדותה אפי' כשנתן עיניו לגרשה אזי לא נפקעת ממנו גם זכות פירותיה.

אחת מראיותיו שאין החיובים כזה תמורת זה אלא רק נתינת טעם וסיבה, היא, מדברי השיטה מקובצת בכתובות (מז, ב) שכתב שם: "וקבורתה תחת כתובתה – כתב רש"י ז"ל דהיינו תחת הנדוניה שהכניסה לו וכו' ולפרוש רש"י ז"ל כיון שכבר תקנו זה תחת זה, אפי' לא הכניסה נמי הדין כך". א"כ, נראה שגם כאשר לא קיבל תמורה לחיובו, דהיינו שלא הכניסה נכסים בכתובתה, בכ"ז אין גורם הדבר לביטול חיוביו כלפיה וחייב עדיין בקבורתה.

עפ"ז ניתן לבאר דברי הבית יעקב, דאמנם הבעל המורד מפסיד פירותיה ומעשי ידיה אך בד בבד יתחייב גם לזונה, וזה ע"פ שיטות הראשונים שמציג שם הרב גולדשמיד בדבריו, שאין בהכרח תלות בין חיוביו כלפיה לחיוביה כלפיו. ואמנם את זכויותיו ממנה מפסיד בשל מרידתו אך אין הדבר גורר בעקבותיו הפסד זכויותיה ממנו.

ג. היה מקום לבאר שיטה זו, אם נאמר שמסתמכת על שיטת הרמב"ם דמזונות הבעל הם דאורייתא. דהנה ידועה מחלוקת הפוסקים האם חיובו של בעל במזונות אשתו הוא מדאורייתא או מדרבנן. רוב הראשונים סבורים שחיוב זה הוא מדרבנן, ועי' בטור ובב"י אבה"ע"ז סי' סט דעת הרמב"ן (ע"ה"פ שארה כסותה ועונתה וגו' – שמות כא, י) דמזונות הבעל דרבנן, וכן עי' ברא"ש בפרק שני דייני גזרות (דף קמח ע"ב סי' ו) הפוסק שמזונות לאשתו מדרבנן. וכן דעת המגיד משנה בהלכות אישות (פרק יב הלכה א) וראיתו מלשון הגמרא בכתובות דף מז שהובאה לעיל "תקנו מזונות תחת מעשה ידיה". אולם לעומתם דעת הרמב"ם בהלכות אישות (פרק יב הלכות א-ב) היא שמזונות הבעל דאורייתא, וז"ל שם: "כשנושא אדם אשה וכו' יתחייב לה בעשרה דברים וכו' והעשרה, שלשה מהן מן התורה. ואלו הן, שארה כסותה ועונתה. שארה אלו מזונותיה וכו'". וא"כ, אם נבאר שסבר כך הבית יעקב נוכל להבין שיטתו שחייב הבעל המורד במזונותיה למרות שלא זוכה בפירותיה ובמעשי ידיה – משום שחיוב מזונות שהוא מן התורה לא נפקע במרידתו ולמרות שאת חיוביה כלפיו לא יקבל. אך עי' בספר עזר משפט שם המוכיח שלא ניתן לבאר את שיטת הבית יעקב ע"פ שיטת הרמב"ם הנ"ל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועי"ש בספר עזר משפט, שלאחר שמביא את דעת הבית יעקב שהובאה לעיל שאמנם הבעל המורד מפסיד זכויותיו חייב עדיין לזון את אשתו, מעיר, שדעה זו הינה בניגוד לדעת כל הפוסקים, ותמה עליו שמתעלם מדעות הראשונים שמביא שם נגד שיטה זו. מסקנתו שם בנדרון זה היא כי לפי השיטה שהמורד מפסיד זכויותיו מכח אישות, מפסידה גם האשה עקב כך את זכויותיה הנגדיות.

ופה למודעי – שאמנם היה מקום לשלב בדיון זה גם את דיני מורדת בבעלה ואולם לא נהגנו כך, משום שדיני מורדת, תורה בפני עצמה הם, ומצריכים דיון נפרד ומיוחד רק לכך.

ג. אבלות זה על זה – בבני זוג בהליכי גירושין

מובא במהרש"ל (ביש"ש פ"ב דגיטין סי' ד) אודות אחד שהיה בקטטה עם אשתו והיה בדעתו לגרשה ומתה האשה, שלא ינהג הבעל אבלות על אשתו. וטעמו שם, שהרי ישנה מחלוקת (והובאה לעיל) אודות בעל שנתן עיניו לגרשה – האם אוכל פירות אשתו או לא, ומכיון שהכלל הוא שהלכה כדברי המיקל באבל, א"כ אזלינן אחר השיטה שלא אוכל פירות אשתו וכן אחר השיטה שלא יורש את אשתו (שיטת הרשב"ם שהובאה לעיל), וממילא נפסוק ג"כ לקולא באבלות – שלא יתאבל על אשתו. כמו"כ מביא סברא לפטור הבעל מאבלות אשתו שנתן עיניו לגרשה, שהרי אין ליבו אבל עליה ואין יום מר לפניו.

בספר ישועות יעקב (ומובא בפתחי תשובה אבן העזר סי' צ סק"ז), הביא מעשה שבא לפניו באחד שקיבל היתר של מאה רבנים לשאת אשה נוספת על אשתו, וזיכה לאשתו הראשונה גט ומתה לפני שקבלה ממנו הגט. ופסק שאפשר לסמוך בזה על המהרש"ל הנ"ל ולא ינהג הבעל אבלות כיון שכבר זיכה לה גט (ועי' בשו"ת תשורת ש"י תנינא סי' קנח המבאר יותר).

ועי' בבית מאיר (אבן העזר סי' צ) הדוחה דברי הרש"ל וכן דוחה שם ראייתו. כמו"כ מביא את סברתו של הרש"ל: "שאיין סלקא דעתך להאבילו מה שאין לכו אבל ואין יום מר לפניו". ומזכיר את דברי הרש"ל שמאריך לחלק בין קרוב שלו אך שונאו, שחייב להתאבל עליו, לבין בעל זה שנתן עיניו לגרש את אשתו, שפטור מלהתאבל עליה, משום שאין לכו אבל עליה. ודוחה הב"מ סברא זו בטענה, שכשמתה אשתו "גם שנאתה אבדה, ונפשו עליו תאבל על אשת נעוריו". ומסיים שם שלא מלאו לכו לערער על פסק הרש"ל אך רבים תמהו על פסק זה, וכן מוכיח שם הב"מ שחכמי ירושלים לא הסכימו לגוף פסק הרש"ל אלא רק לק"ו שהביא. ולמעשה נשאר בצ"ע.

ועי' בחכמת שלמה שם (סי' צ) החולק על דברי המהרש"ל הנ"ל, ופוסק שאין להסתמך על דברי הרשב"ם לפטור את הבעל מאבלות על אשתו. דבריו מבוססים על הקביעה שהובאה כבר כמה פעמים לעיל, שכל דין הרשב"ם הוא רק לדינא דגמרא שיכול בעל לגרש אשתו בעל כרחו ולכן אם לא מגרשה לא יורשה, דכל שבידו לגרשה הוי כאילו כבר גירשה, אך בזמן הזה לאחר חרם דרבנו גרשום שלא יכול לגרש אשתו בעל כרחו ואין הגירושין תלויים רק בו, א"כ גם הרשב"ם מודה שיוורש הבעל את אשתו למרות שנתן עיניו לגרשה. א"כ, אי אפשר להסתמך על דברי הרשב"ם הנ"ל כדי לפסוק שיהיה הבעל פטור מאבלות אשתו, אלא יש לפסוק כרא"ש, שגם הרשב"ם מודה בזמן הזה לדבריו, שהבעל יורש את אשתו, וכן לפסוק שחייב להתאבל עליה. גם בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ד ח"ג סי' פח) הוכיח מהש"ס לא כמהרש"ל הנ"ל.

ובספר כל בו על אבלות (עמ' 316) כתב שאם שניהם נתרצו לגט אין מתאבל עליה ולא היא עליו. והביא דברי שו"ת תשורת ש"י (תנינא סיק קנח) הכותב שאפשר שגם המהרש"ל הנ"ל איירי באופן זה ששניהם נתרצו לגט ולכן פוסק המהרש"ל שלא יתאבל הבעל על אשתו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש קצת להעיר על דברי הג"ר יעקב בלוי בספרו פתחי חושן (הלכות אישות, פרק ט הערה קס) המביא בשו"ת מהר"ש להרב שמואל ענגיל (חלק א סי' ע) נפסק שאשה שלא גרה עם בעלה כמה שנים ולא רצה בעלה לגרשה למרות רצונה בכך, פטורה להתאבל על בעלה שמת לפני הגירושין. ולכאורה המעיין בשו"ת שם יראה שעל פניו לא כך נראים הדברים. שהרי שאלתו שם היתה, שנודע לה על פי עד אחד שמת בעלה אך לא ידוע לה אם כבר עברו ל' יום מיום מיתתו, וע"ז דן שם בדין ספק עברו ל' יום או לא וכללית בדיני ספקות, ומכריע שמכח ספק זה אינה צריכה לנהוג אבלות. משמע א"כ מדבריו שאילולא ספק זה, אם אכן היה ידוע שעדיין תוך ל' יום למיתת בעלה, צריכה להתאבל עליו. וא"כ מוכח שם לכאורה הפוך מהבנתו של הפתחי חושן, וצ"ע.

כאשר דנים אודות חיוב אבלות בני זוג זה על זה כשהינם בהליכי גירושין, יש לציין, שאין הסיבה להקל נובעת מאותה סברא שהובאה לעיל שנתקנו החיובים זה תחת זה וכאשר מתבטל חיוב אחד ממילא מתבטל גם החיוב שלעומתו, כגון שלא זן אותה כאשר מפסיד מעשי ידיה וכד'. אולם בנידון אבלות אי אפשר להשתמש בסברא זו, שהרי אין חיוב האבלות בא כנגד חיוב אחר, אלא נגזר הוא מכח האישות הקיימת ביניהם. כמו"כ קצת קשה להבין את סברתו של המהרש"ל הקובע שכאשר נתן עיניו לגרשה פטור מלהתאבל עליה משום שלא אוכל פירותיה או משום שלא יורשה, שהרי מה שמפסיד הוא בעיקר משום הסיבה שקנסו אותו ולא זיכו לו כל מה שאמור לקבל תמורת חיוביו, אך אין זה מבאר מדוע יפטר מחיוב אבלות כאשר סוף סוף האישות ביניהם עדיין קיימת והיא הסיבה לעצם חיוב האבלות ביניהם. כמו"כ לא ברורה כ"כ סברתו של בעל הכל בו על אבלות שכאשר נתרצו שניהם לגירושין קל יותר להבין הסברא שלא יתאבלו זה על זה. שהרי עדיין קיימת האישות שביניהם עד הגירושין, והאישות הנ"ל היא הגורם לאבלותם. מה שקצת ניתן לבאר, שהסתמכו הפוסקים הנ"ל על כך שלהלכה האבלות היא רק מדרבנן, כמובא בשו"ע יור"ד (סי' שצח) וש"ך שם (ס"ק ב), וממילא קל יותר להבין שהקלו חכמים באבלות זו כאשר הקשר שביניהם נפגם עד כדי כך שעומדים הם לפני גירושין.

לעניין הלכה (אודות אבלות בבני זוג המצויים בהליכי גירושין עקב קטטה): על פניו היה נראה לומר שנפסוק ככלל הידוע בהלכות אבלות "הלכה כמיקל באבל" (המובא במועד קטן יח, א) ונכריע כמהרש"ל שאין צריך להתאבל על אשתו כשהיו בקטטה ובהליכי גירושין. ואולם מכיון שהרש"ל הינו לכאורה בדעת יחיד, יש קצת להסתפק האם לפסוק לקולא, ע"פ דברי גשר החיים (ח"א פרק יט) שבמחלוקת הפוסקים שרובם ככולם פסקו להחמיר לא אזלינן בתר היחיד המיקל. לבני ספרד לכאורה יש כן מקום להקל ולסמוך על הרש"ל בזה ולא לנהוג אבלות, שהרי דעת הגרע"י בשו"ת יביע אומר (ח"ח, יור"ד, לד, ה) שגם ביחיד המיקל נגד רבים במחלוקת הפוסקים אזלינן בתריה להקל (בפסק זה מסתמך שם על הרב גינת ורדים ח"ו"ד כלל ה סי' י וכן על החיד"א בשו"ת חיים שאל סי' ב. כן מסתמך על ספר שולחן גבוה סי' תב סק"יב וכן על ספר מסגרת השולחן סי' שפא דין ו, שכולם פסקו שגם במחלוקת הפוסקים אזלינן לקולא אפי' ביחיד נגד רבים). ואמנם כאשר ישנו מנהג ברור שהתקבל, לא פוסקים כיחיד להקל נגדו (כמובא ביביע אומר שם ובעוד מקומות), אולם בנידון זה סבורני שאין מנהג ברור. כאשר שני בני זוג מעוניינים בגירושין הובאה כבר לעיל דעה בכל בו על אבלות להקל שלא חייב להתאבל עליה (וא"כ הוי כבר שתי דעות להקל, ואז לכו"ע אזלינן לקולא).

לסיכום

א. בעל שמצוי בקטטה עם אשתו ורוצה לגרשה; מחלוקת בין הראשונים האם יורש אותה כשמתה. ובזמן הזה להלכה הבעל יורשה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

- ב. כאשר האשה היא זאת שרוצה את הגירושין, הבעל יורש אותה כשמתה.
- ג. בעל שמורד באשתו ואינו נוהג עימה מנהגי אישות; מחלוקת ראשונים ואחרונים האם יורש את אשתו כשמתה.
- ד. בעל שנתן עיניו לגרש את אשתו, חייב במזונותיה.
- ה. בעל המורד באשתו ואינו נוהג עימה מנהגי אישות; מחלוקת הפוסקים האם זכאי במעשי ידיה היתרים על מזונותיה ובפירותיה, ולמעשה יכול לומר 'קים לי' (בעקבות שתי מחלוקות) ויזכה בפירותיה שמוחזק בהם. ע"פ השיטה שמפסיד מעשי ידיה אלו, פטור גם ממזונותיה.
- ו. מחלוקת בין האחרונים האם יתאבל בעל על אשתו כאשר הם בהליכי גירושין. כששני בני הזוג נתרצו לגט ומעוניינים בגירושין, יש להקל שלא יתאבלו זה על זה.